
Bartın Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi
ISSN: 2148-3507
e-ISSN: 2619-3507
Sayı: 16
Güz 2021
BARTIN – TÜRKİYE

Bartın University
Journal of Islamic Sciences Faculty
ISSN: 2148-3507
e-ISSN: 2619-3507
Number: 16
Autumn 2021
BARTIN – TURKEY

TEVBE SÛRESİ BAĞLAMINDA KUMMÎ TEFSİRİNE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

A CRITICAL APPROACH TO QUMMI INTERPRETATION IN THE CONTEXT OF SURAH AT-TAWBAH

Eyüp YİĞİT

Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Van/Türkiye

PhD Student, Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Theology, Van / Turkey

eyigit30@hotmail.com

orcid.org/0000-0003-0629-3812

Abdülbaki GÜNEŞ

Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Van/Türkiye

Prof. Dr., Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Theology, Van / Turkey

abdulbakigunes@hotmail.com

orcid.org/0000-0001-5573-670X

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 14 Kasım /November 2021

Kabul Tarihi/Accepted: 30 Aralık /December 2021

Yayın Tarihi/Published: Aralık /December 2021

Atıf/Cite as: Yiğit, Eyüp, Güneş, Abdülbaki. “Tevbe Sûresi Bağlamında Kummî Tefsirine Eleştirel Bir Yaklaşım“. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 16 (Aralık 2021), 198-216.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

ÖZ

Bu çalışmada, Şîa'nın önemli tefsirlerinden biri sayılan “*Tefsîru'l-Kummî*” adlı eser Tevbe Sûresi bağlamında eleştirel bir yaklaşımla ele alınmıştır. İlk dönem Şîi âlimlerinden Kummî (ö.329/941), tefsirini Şîa mezhebinin esasları istikametinde ele almıştır. Tevbe Sûresi, münafıkların davranışlarını, onların Müslümanlarla olan ilişkilerini tahlil etmesi ve Allah Resulü'nün hac emirliği hususunda yaptığı görev değişimini konu edinmesi yönüyle Şîa'ya mensup ilim adamlarının yoğun ilgisine mazhar olmuştur. Aynı şekilde sûrenin, nüzûl sebebi ve nüzûl zamanı gibi özel durumlar da Şîa'nın bu eğilimlerinde etkili olmuştur. Tevbe Sûresi'nin tefsirinde, müellifin Şîa mezhebinin düşünceleri istikametinde ele aldığı ve Ehl-i Sünnete göre yanlış yorumladığı âyetler tespit edilmiş, bu âyetler Taberî (ö. 310/923), İbn Kesîr (ö. 774/1373)ve Beyzâvî (ö. 685/1286) gibi muhtelif tefsirlerle karşılaştırılarak eleştirel bir yaklaşımla incelenmiştir. Müfessirin, birçok yerde zikrettiği âyetle, yaptığı değerlendirmelerin tutarsız olduğu görülmektedir Müfessir, âyetlerde geçen övgü ifadelerinin tamamını Şîa imamlarının lehine buna mukabil yergi ifadelerini onlara muhalif olanların aleyhine yorumlamıştır. Bu çalışmada, Kummî'nin bu yaklaşım tarzını muhtelif tefsirlerle karşılaştırarak eleştirel bir şekilde ele almaya gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kummî, Şîa, Mezheb, Taassup, Eleştiri.

ABSTRACT

In this study, one of the important commentaries of Shia, "Tefsîru'l-Kummî", has been discussed with a critical approach in the context of Surah Tevbe. Kummî, one of the early Shiite scholars, dealt with his tafsîr in the direction of the principles of the Shia sect. Due to the general conditions of the Surah Tevbe, such as analyzing the behavior of hypocrites, dealing with their relations with Muslims, and the change of duty of Allah's Messenger regarding the pilgrimage emirate, Shia's tend to show more inclination towards this surah. Likewise, the special conditions of the Surah at-Tawba, such as the reason for the revelation and the time of the revelation, were also effective in this tendency. In the interpretation of Surah Tawba, the verses that the author handled in the direction of the thoughts of the Shia sect and misinterpreted in our opinion were determined, and these verses were critically examined by comparing them with various commentaries. It is seen that the evaluations of the commentator with the verse he has mentioned in many places are inconsistent. In The commentator interpreted all the expressions of praise in the verses in favor of the imams, and the expressions of satire against those who oppose them. this study, we will try to deal with this approach of Kummî by comparing it with various commentaries.

Keywords: Tafsir, Kummî, Shia, Sect, Bigotry, Criticism.

GİRİŞ

Kur'ân, insanlığı cehaletin karanlığından kurtarıp hidayetin aydınlığına çağıran ilâhî hayat rehberidir. Mezhepler ise bu hidayet kitabının farklı yorumlarını temsil etmektedir. Bir mezhep Kur'ân'a dayandığı oranda meşruiyet kazanır. Bundan dolayı tüm İslâm mezhepleri, mezheplerinin görüşlerini Kur'ân'a dayandırmaya çalışmışlardır. Bu da İslam ekollerini Allah'ın âyetlerden murad ettiği anlamdan ziyade, bağlı bulunduğu meşrebî ve mezhebî âyetlerden deliller sunarak güçlü göstermeye yöneltmiştir. Bu anlayış müfessirlerin objektif tefsir yapmalarına engel teşkil etmiştir.

Bu çalışma da, Şîa'nın Ahbârî düşünce sistemine mensup, Kummî'nin mezhep eksenli görüşleri, Tevbe Sûresi ekseninde ele alınmıştır. Âyetleri mezhep eksenli te'vil etmenin meydana getirdiği sorunlar eleştirel ve karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Bu sûrede müfessirin yorumlarını hem Şîa hem de Ehl-i sünnet müfessirlerinin görüşleriyle karşılaştırarak mezhebî taassuptan kaynaklanan zorlayıcı te'villeri eleştirel bir yaklaşımla ele alacağız. Müfessir, âyetleri genel olarak Hz. Ali'nin faziletleri ve imâmeti ekseninde ele almaya çalışmıştır. Bu da tefsirin siyasal ve ideolojik bir konuma yerleşmesine sebep olmuştur. Müellif, mensup olduğu mezhebin kaynakları dışında bir eserde nakledilen rivâyetlere itibar etmemiştir.

Bildiğimiz kadarıyla daha önce Kummî tefsirinden, Tevbe Sûresi özelinde bu tür eleştirel bir çalışma yapılmamıştır. Amacımız âyetlerin doğru anlaşılmasının önündeki engellerden biri olan mezhep taassubunu, Tevbe Sûresi ekseninde eleştirel bir yaklaşımla ele almaktır.

1. Kummî'nin Hayatı ve Tevbe Sûresi

1.1. Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim b. Hâşim el-Kummî'nin (ö.329/941) Hayatı

Müfessirin adı Ebû'l-Hasen Ali b. İbrahim b. Hâşim el-Kummî'dir.¹ Müfessir Kum'lu² olduğu için Kummî nisbesiyle anılmıştır. Künyesi ise Ebû'l-Hasan'dır.³ Hayatı ile ilgili ilk dönem Şîi kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Son dönemde yazılmış

¹ Ebu'l Ferec Muhammed b. İshak İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist*, thk. Ramazan İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1997), 273; Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, *et Tefsir ve'l-Müfessirun* (Kahire: Mektebetu'l-Vehbe., trs), 2/32.

² Zağros sıradağlarının kuzeydoğusunda ve Kum ırmağı kıyısında deniz seviyesinden 930 m. yükseklikte kurulmuştur. Tahran'ın 150 km. güneybatısında bulunan şehir aynı zamanda Kum idarî bölümünün de (Şehristan) merkezidir. Macel Bazın, "Kum", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara, 2002), 26/361.

³ Şeyh Abbas Kummî, *el Kunye ve'l-Elkab* (Tahran: Mektebet'u-Sadr, tsz), 3/84-85; İhsan Emin, *et-Tefsir bi'l-Me'sûr ve Tatviruhu İnde Şîati'l-İmâmiyye* (Beyrut: Dâru'l-Hadiy, 2000), 405.

kaynakların verdiği bilgiler ise hayatını aydınlatmaya yetmemektedir. Ancak künyesine istinaden Kum'da doğduğunu söyleyebiliriz.⁴ Müellifin, tefsir kitabı dışındaki diğer eserleri zamanla ya kaybolmuş ya da kütüphanelerde ilim ehli tarafından tozlu raflardan çıkarılmayı beklemektedir. Kaynaklar, Kummî'nin bir kısım eserlerinin isimlerini zikretmekte fakat diğer eserlerinin mevcudiyetine dair herhangi bir bilgi vermemektedir.⁵

1.2. Tevbe Sûresi'nin Sebeb-i Nüzûlü

Mushaf sıralamasında dokuzuncu sırada olan sûrenin nüzûl sıralaması ile ilgili muhtelif tarihler zikredilmektedir. Kur'ân'ın yedi uzun (es-seb'û't- tuvel) sûresinden biridir.⁶ Hz. Peygamber'e son nazil olan sûrelerden biri olduğuna dair ittifak vardır.⁷ Kummî, Caferi Sadık'tan (ö. 148/765) rivâyetle bu sûrenin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Tebük gazvesinden döndükten sonra H.9. senede nazil olduğunu aktarmaktadır. Müellif sûrenin sebeb-i nüzûlü olarak, Arapların Kâbe'yi tavaf ettikten sonra üzerlerinde bulunan elbiseleri bir daha giymedikleri, bu elbiseleri sadaka olarak verdiklerini ve eğer kiralık veya ödünç elbise bulamazlarsa Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ettiklerini, sûrenin sebeb-i nüzûlü olarak nakletmektedir. Ona göre Hz. Peygamber, bu sûrenin nüzûlünden önce düşmanlar kendisiyle savaşmadıkları müddetçe onlarla savaşmazdı. Tevbe Sûresi nazil olduktan sonra kendileriyle anlaşmalı olan müşriklerin dışında kalanlarla savaşması emredildi. Ayrıca müfessir, bu sûrenin nüzûlüyle ilgili olarak Hz. Peygamber'in hac mevsiminde bu ilkeleri ilan etmek üzere Hz. Ebû Bekir'i görevlendirdiğini ancak daha sonra bu görevi Hz. Ali'ye verdiğini zikretmektedir.⁸

⁴ Muhammed Hadi Marifet, *et-Tefsir ve'l-Müfessirin* (Meşhed: Danışgahî Ulumi'l-İslâmiyetî Radva Kütüthane'ı Mili İnan, 2004), 1/422-423; İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist*, 273.

⁵ Ali b. İbrahim Kummî, *Tefsiru'l-Kummî* (Kum: Müessesetu İmam Mehdi, 1435), 2/402-403. Şeyh Ebû el Abbas Ahmed b. Ali en-Necaşi, *Rical en-Necaşi*, thk. el Hucetu'l-Seyyid Musa el-Şibirî ez-Zencani (Kum: el-Mussesetu'l-Neşru'l-İslâmî, 1418), 260 (md. 680); İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist*, 273; Marifet, *et-Tefsir ve'l-Müfessirin*, 1/422-423; ez-Zehabi, *et Tefsir ve'l-Müfessirin*, 2/32.

⁶ Nasreddin Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Merâşi (Beyrut: Daru'l İhyai et-Turasi'l-Arabî, 1418), 3/70.

⁷ Ebu'l-Fadl İsmail b. Amr İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed Selame (y.y.: y.y., 1420), 4/101.

⁸ Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, 2/402-403; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 4/102. Kummî'nin beyanına göre, Tevbe sûresi'nin ilk âyetleri nazil olduktan sonra Allah Resulü, Hz. Ebû Bekir'i bu ilkeleri kurban bayramı günlerinde Mina'da insanlara ilan etmek üzere görevlendirdi. Hz. Ebû Bekir gittikten sonra Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber (s.a.s.)'e "Bu iş ancak senin yakınlarından birisi vasıtasıyla ifa edilebilir" dedi. Hz. Peygamber, bunun üzerine Hz. Ali'yi gönderdi. O da Hz. Ebû Bekir'e "Ruha" denen yerde ulaştı ve âyetleri ondan aldı. Hz. Ebû Bekir, Allah Resulü'nün yanına geri döndü. Hz. Ebû Bekir "Ya Resûlullah! Allah (bu konu ile alakalı) bir şey mi inzal etti?". Allah Resulü "Hayır (âyetlerin hükümleriyle alakalı olarak bir şey inzal etmedi), fakat Allah, bu âyetlerin tebliğ vazifesini ya benim yapmamı veya yakınlarımdan birisi vasıtasıyla gerçekleştirmemi emretti" şeklinde cevap verdi. Şîa, bu görevlendirmeye dayanarak Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'den daha üstün olduğunu iddia etmektedir. Kummî bu âyete dayanarak وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ "Allah ve Resulünden bütün insanlığa

Taberî (ö.310/923) ise sûrenin sebab-i nüzûlü ile alakalı olarak Tebük gazvesinde geri kalan münafıkları ve onların iç âlemlerinde gizledikleri nifakı ifşa etmek üzere nazil olduğunu ve aynı şekilde müşriklere iman etmeleri için dört aylık bir zaman tanındığını nakletmektedir.⁹ Taberî, Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'i hac emiri olarak tayin ettiğini, daha sonra Hz. Ali'yi Tevbe Sûresi'nin âyetlerini tebliğ etmek üzere görevlendirdiğini aktarmaktadır.¹⁰ Bu tebliğ görevini Hz. Ebû Bekir yerine getirseydi olmaz mıydı? şeklindeki soruya Hz. Peygamber لا يُوَدِّى عَنِّى الْآرْجُلُ مَنِّى “Böyle bir görevi yakın akrabalarımın başkasının yerine getirmesi uygun düşmez” şeklinde cevap vermiştir. Tevriye günü Hz. Ebû Bekir insanlara hutbeyi okumuş, Hz. Ali ise ilgili âyetleri tebliğ etmiştir.¹¹

İbn Kesîr (ö.774/1373), Tebük seferinden geri kalan ve günahlarını itiraf eden Kâ'b b. Mâlik (ö. 50/670), Hilâl b. Ümeyye ve Mürâre b. Rebi' adlı şahısları konu ettiği için sûrenin bu isimle anıldığını, sebab-i nüzulünün de bu olay olduğunu aktarmaktadır. Mücahid, Ebû Lübabe b. Münzir hakkında nazil olduğunu söylerken, İbn Abbas ise Ebû Lübabe ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu aktarmaktadır.¹²

Tevbe Sûresi'nin sebab-i nüzûlü çerçevesinde Kummî, mezhep görüşlerine dayanarak olabilecek sebepleri ön plana çıkarırken diğer tefsirler sûrenin ismi ile uyumlu olan Tebük seferinden geri kalıp tevbe eden şahısları sûrenin sebab-i nüzûlü olarak aktarmaktadır. Kummî, Hz. Ali'nin âyetlerin tebliği ile ilgili görevlendirilmesinden sonra Hz. Ebû Bekir'in Medine'ye geri döndüğünü söylerken diğer tefsirler asıl emirin Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali'nin ise onun emrinde olduğunu ve ikisinin birlikte hacılara rehberlik ettiklerini nakletmektedir.¹³ Kummî, tefsirinin tamamını mezhep düşüncesi ekseninde ele aldığı gibi bu sûreyi ve onun sebab-i nüzulünü de aynı şekilde ele almıştır.

Şimdi de Kummî tefsirinde önemli bir yer tutan imâmet konusunu Tevbe Sûresi ekseninde ele almaya çalışacağız.

yapılmış bir duyurudur”(Tevbe, 9/3) ifadesi ile Hz. Ali'nin (Emiru'l-Müminîn) kast edildiğini iddia etmekte ve Hz. Ali'nin “ben insanlar için bir ilan ve ihtarım” dediğini nakletmektedir. (Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, 2/403-404.).

⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (y.y.: Muesesetu'r-Risale, 2000), 14/97.

¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 14/100.

¹¹ Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin et-Teymi er Râzî, *Mefatihü'l gayb* (Beyrut: Dâru'l İhyâ'i-t-Turasi'l-Arabî, 1420), 15/520. Muhammed Hamdi Yazır Elmalı, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Emir Basın Yayın, 1996), 4/305.

¹² İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 4/206.

¹³ er Râzî, *Mefatihü'l gayb*, 15/523. Elmalı, *Hak Dini Kur'ân Dili*,4/305.

2. İmâmet

İmâmet, herhangi bir şahsın din ve dünya işlerini Hz. Peygamber (s.a.s.) adına vekâleten yerine getirmesidir.¹⁴ İmâmet konusu, Müslümanlar arasında meydana gelen ilk ihtilafı meselelerdendir.¹⁵ Şîa için imâmet konusu, mezhebin ana ilkesi konumundadır. Mezhebin diğer tüm görüşleri bu ilke ekseninde şekillenmiştir. Bu ilke tüm Şîa gruplarının ittifak ettikleri ana unsurdur. Şîa'ya göre imâmet, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali ve onun soyundan gelen çocuklarının hakkıdır.¹⁶ Bu sebeple Şîa, diğer üç halifenin hilafetlerinin meşru olmadığını söylemekte ve onların imâmet için gerekli olan şartları taşımadıklarını iddia etmektedir.¹⁷ İmâmiyye, bu konuyu İslâm'ın en önemli rüknu olarak görmektedir.¹⁸

Şimdi bu konu ile alakalı olarak Kummî'nin "Tevbe Sûresinde" imâmet eksenli te'vil ettiği âyetleri inceleyebiliriz:

1-*"Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cenneti üzere satın almıştır. Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da yer almış gerçek bir vaadidir. Kim Allah'tan daha fazla sözüne bağlı olabilir! O halde yaptığımız bu alışverişten ötürü sevinin. İşte büyük bahtiyarlık da budur."*¹⁹

Bu âyet evrensel ilkeler ifade etmekle beraber Kummî, bu âyetin imamlar hakkında nazil olduğunu iddia etmektedir. Çünkü ona göre imamlar dışında hiç kimse bu sıfatlarla nitelendirilmemiş ve böyle övgülere mazhar olmamıştır. Bu iddiasının delili olarak bir sonraki Tevbe 112. âyetinin, imamların vasıflarını beyan ettiğini ifade etmektedir.²⁰ Ayrıca müellife göre imamlar, iyiliği-kötülüğü ve Allah'ın sınırlarını en ince ayrıntısına kadar bilip muhafaza

¹⁴ Ebû'l-Hasen b. İsmail b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-Eş'arî, *Makâlatü'l-İslâmiyyîn*, thk. Ahmed Cad (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2009), 8. İbn Mutahtar el-Hillî, *Yevmu'l-Haşr fî Şerh el-Bab el-Hadî 'Aşer*, thk. Muhsin es-Sadr er-Rıdvânî (Kum: Hayaban Hadretî, 1409), 66.

¹⁵ Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Ahmed Fehmi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2009), 1/13.

¹⁶ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 2009, 1/163.

¹⁷ İmâmet için Hillî (ö.726/1325)'nin öne sürdüğü akli deliller şunlardır: "1- İmamın masum olması gerekir. Hz. Ali'den başka masum bulunmadığı hususunda icma olduğu için imâmet Hz. Ali'nin hakkıdır. 2- İmam olmanın şartı İslâm öncesi dönemde de günaha bulaşmamış olmaktır. Hz. Ali, cahiliye devrinde hiçbir günaha bulaşmamıştır. Oysa ilk üç halife (meşayih) İslâm öncesi dönemde puta tapmışlardır. Bu yüzden onların hiçbiri imâmete layık değildir. 3- İmamın nasla belirlenmesi gerekir. Hz. Ali hakkında birçok nas bulunmasına karşın ilk üç halifenin imâmetleri hakkında hiçbir nas yoktur. 4- İmamın kendi toplumunun en faziletlisi olmalıdır. Hz. Ali dışında bu vasıflara sahip kimse yoktur. 5- İmâmet, umumi riyaset olup zühd, ilim, ibadet, cesaret gibi vasıflarla mümeyyiz olanların hakkıdır. Zikredilen bütün bu vasıflar sadece Hz. Ali'de mevcuttu. Bu yüzden onun imam olması gerekir." İbnü'l-Muttahtar Hasan b. Yusuf Hillî, *Nehcu'l-Hak* (Kum: Dâru'l Hicre, 1414), 171-172.

¹⁸ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 2009, 1/163; İrfan Abdulhamid, *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, çev. Saım Yeprem (İstanbul: Marifet Yayınları, 1983), 14.

¹⁹ Tevbe, 9/111.

²⁰ "O tövbe-kârlar, ibadet edenler, hamededenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükûa varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah'ın sınırlarını gözetener; müjdele o müminleri!" Tevbe, 9/112.

ettikleri için, onların dışında kalan diğer insanların bu sıfatlarla nitelendirilmesi caiz değildir.²¹

Taberî ise bu ayet hakkında şunu söylemektedir: Allah müminlerden canlarını ve mallarını cenneti vermeye satın almıştır. Bunlar sözlerine sadık, Allah'ın yolunda kendini feda edecek derecede bağlılık gösterenlerdir.²² Ayrıca Taberî bu âyetin, Abdullah b. Ravâha'nın (ö. 8/629) Hz. Peygamber'e, "Rabbim için dilediğini iste" şeklindeki talebine karşılık, Resulullah'ın: "Rabbim için ona kulluk etmenizi ve ona hiçbir şey ortak koşmamanızı talep ediyorum", "Kendim için de kendinizi ve mallarınızı koruduğunuz gibi beni korumanızı talep ediyorum", buyurdu. Abdullah da "bunu yaptığımızda bize ne var?" sorusuna karşılık, Hz. Peygamber "cennet var" diye karşılık verdi, "Abdullah'ın "Bu kazançlı bir satıştır, bunu ne değiştiririz ne de ihlal ederiz" cevabı üzerine bu âyetin nazil olduğunu aktarmaktadır.²³ Bu âyetle ilgili olarak İbn Kesîr de: Müminlerden, mallarıyla ve canlarıyla Allah'ın rızasını ve cenneti elde etmeye çalışanlara, Allah'ın kerem ve faziletinden onlara vaat ettiği mükâfat olduğunu söylemektedir.²⁴

Görüldüğü üzere müellifin imâmet ekseninde tefsir ettiği bu âyetin, diğer tefsirlerde çok daha evrensel bir manaya delâlet ettiği anlaşılmaktadır. Müellif imâmet konusundaki görüşlerini pekiştirmek için imamlara peygamberlerin dahi sahip olmadığı nitelikleri atfetmiştir.

2- "*Allah'ın Resulüne muhalefet etmek için geri kalanlar (sefere çıkmayıp) oturmaları ile sevindiler; mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi çirkin gördüler; "Bu sıcakta sefere çıkmayın." dediler. De ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır!" Keşke anlasalardı!"*"²⁵

Bu âyet münafıkların tavır ve davranışlarını ele almaktadır. Kummî bu âyetin tefsiri bağlamında şunları aktarmaktadır: Hz. Peygamber, Tebük savaşı için ordusunu toplayıp, Seniyetu'l-Veda'dan ashabıyla beraber yola çıktığında Hz. Ali'yi Medine'de aile efradını gözetmek için bıraktı. Bunun üzerine münafıklar, Hz. Ali hakkında dedikodu yaptılar ve yalan haberler yaydılar. "Peygamber onu ancak uğursuzluğu nedeniyle geride bıraktı" şeklinde propaganda yaptılar. Hz. Ali bu sözleri işitince silahını kuşanıp Hz. Peygamber'e Curfe denen yerde ulaştı. Hz. Peygamber "Ya Ali! Seni Medine'de bırakmamış mıydım?" "Evet, ya

²¹ Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, 2/437.

²² Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 14/498.

²³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 14/499.

²⁴ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 4/218.

²⁵ Tevbe, 9/81.

Resulullah! Fakat münafıklar uğursuzluğundan dolayı beni yanında götürmediğini söylüyorlar.’ dedi. Hz. Peygamber de ‘münafıklar yalan söylüyor” dedi. Devamında Hz. Peygamber “Ya Ali! İstemez misin sen benim kardeşim olasın ben de senin kardeşin olayım, benim yanımdaki konumun Harun’un Mûsâ’ya olan konumu gibidir fakat benden sonra peygamber gelmeyecek, şayet gelecek olsaydı, bunun sen olduğunu söyledim. Sen ümmetimin halifesisin, vezirim, vasım, dünyada ve ahirette kardeşimsin.” dedi. Bunun üzerine Hz. Ali Medine’ye döndü.²⁶ Şîa bu hadisenin Ali’nin imamlığına delil olduğunu söylemektedir.²⁷

Taberî, âyet’i kerimenin Allah yolunda malları ve canlarıyla cihat etmeyi kerih görenler, rahatı Allah yolundaki sıkıntı ve meşakatlere tercih edenler, cimrilik yaparak mallarını Allah yolunda infak etmeyenler ve havanın sıcaklığını bahane ederek cihada çıkmayan münafıkları konu edindiğini söylemektedir.²⁸ İbn Kesîr, âyet-i kerimede Allah Tebük gazvesinden geri kalan ve oturmakla sevinen münafıkları kınamaktadır.²⁹ Bu âyetin muhtevası ile ilgili olarak münafıkların Allah yolunda malları ve canlarıyla cihat etmemeleri, yaz sıcağında sefere çıkmayı kerih görmeleri, oturmayı Allah yolunda mücadele etmeye tercih etmeleri gibi tavırlarına verilen bir cevap olduğu söylenmektedir.³⁰ Kummî’nin, âyetleri inzal olduğu zamanın şartlarına ve muhatap kitesinden bağımsız olarak değerlendirmesi neticesinde mesajların evrenselliğine gölge düşürdüğü görülmektedir.

3-“Söylemediklerine dair Allah adına yemin ediyorlar. Oysa inkârcılık içeren sözü söylemişler, Müslüman olduklarını beyan ettikten sonra inkârcılığa sapmışlar ve başaramadıkları o işe yeltenmişlerdir. Onların oç almaya kalkışmaları için Allah’ın ve O’nun lütfu sayesinde Resulü’nün kendilerini zengin etmesinden başka bir sebep de yoktu! Eğer pişman olup tövbe ederlerse bu kendilerinin iyiliğine olur; yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da ahirette de elem verici bir azaba uğratar; artık yeryüzünde onlara ne bir dost ne bir yardımcı bulunur”³¹

Âyet, Müslümanlara düşmanlık yapıp kendilerini yalan yeminlerin arkasına gizlemeye çalışanların davranışlarını ifşa etmektedir. Kummî ise, bu âyetin Kâbe’de imâmet görevini

²⁶ Kummî, *Tefsiru’l-Kummî*, 2/418-419.

²⁷ Hasan b. Musa-el-Kummî ve Sa’d b. Abdullah en-Nevbahtî ve-Kummî, *Şîa Fırkalar*, çev. Hasan vd Onat (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 89.

²⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 14/399.

²⁹ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azim*, 4/189.

³⁰ er Râzî, *Mefatihü’l-gayb*, XVI/113; Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzil ve Esrârü’t-Te’vîl*, 3/91.

³¹ Tevbe, 9/74.

Ben-i Haşim'e (Hz. Ali'ye) vermeyeceklerine dair yemin edenler hakkında nazil olduğunu söylemektedir. Âyette geçen küfür kelimesi ile kast edilen de bu eylemdir. Bu şahıslar aynı şekilde Akabe'de Hz. Peygamber'i öldürmeyi tasarladılar. Âyette *وَهُمْ بِمَا لَمْ يَنَالُوا* "başaramadıkları o işe yeltenmişlerdir"³² şeklindeki âyet onların durumlarını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi kendi yerine (imâmet için) Gadîr-i Hum da tayin ettiğinde karşısında yedi tane münafık vardı. Bunlar Kummî'nin fulanun fulanun şeklinde nitelendirdiği³³ Abdurrahman b. Avf (ö.32/652), Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö.55/675), Ebû Ubeyde (ö.18/639), Sâlim Ebû Huzeyfe'nin Mevlâsı (ö.12/633), Muğire b. Şûbe olduğunu ifade etmektedir.³⁴

Kummî mezhep refleksi ile hareket ettiği için birçok olumsuz nitelemeyi herhangi bir delil olmaksızın Hz. Ömer'e isnad edebilmektedir. Müellif devamında Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber hakkında uygun olmayan şu ifadeleri sarf ettiğini nakletmektedir.³⁵

Taberî, bu âyetin Culas b. Suveyd b. Samit hakkında nazil olduğunu nakletmektedir. Culas; "Eğer Muhammed'e gelen hak ise o zaman biz eşeklerden daha şerliyiz" demiştir. Bu durumu Hz. Peygamber kendisine sorduğunda ise âyette işaret edilen yalan yere yemin etmiştir.³⁶ İbn Kesîr ise bu âyetin Abdullah b. Übey b. Selûl (ö. 9/631) hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Cuhenî ve Ensari iki kişinin kavga etmeleri üzerine İbn Selûl'un bizim misalimiz ile Muhammed'in misali "besle kargayı oysun gözünü" şeklindeki sözü sarf etmesi, bu durumun Hz. Peygamber'e ulaşması, Übey'in yaptıklarını inkâr etmesi üzerine nazil olmuştur.³⁷ Râzî bu âyet-i kerimede genel olarak münafıkların tavır ve davranışlarının zikredildiğini nakletmektedir.³⁸

Kummî gerek rivâyetlerle gerek kendi dirâyeti ile âyetleri mezhep düşüncesine uygun bir şekilde ele almıştır. Tevbe 111 ve 112. âyetler, tarih boyunca evrensel iyiliğin ve bunun

³² Tevbe 9/74.

³³ Hz. Ebû Bekir (ö.11/632-33) ve Hz. Ömer (ö.73/693).

³⁴ Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, 2/430-431.

³⁵ Hz. Ömer, Hz. Peygamber'i kast ederek "gözlerini görüyor musunuz sanki delilerin gözleri gibidir" dedi. Devamında "Şimdi şöyle diyecek;" "Rabbim bana şöyle dedi" diyecek, ayağa kalkacak, "Ey İnsanlar kim size nefislerinizden daha evladır? Biz de Allah ve Resulü diyeceğiz, o da: "Allah'ım şahit ol!, sonra dikkat edin ben kimin mevla'sı isem Ali de onun mevla'sıdır, müminlerin emirlik işini ona teslim edin" diyecek dedi. Bu sözler üzerine Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber'e geldi ve kavminin söylediklerini ona bildirdi. Hz. Peygamber bu eylemi yapanları çağırdı ve bu durumu sordu, onlar da inkâr edip yemin ettiler. Âyet *يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا* "Söylemediklerine dair Allah adına yemin ediyorlar" şeklinde bu durumu dile getirmiştir. Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, 2/430-431.

³⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 14/361; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, 3/89; er Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 16/104; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 14/361.

³⁷ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 4/179.

³⁸ er Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 16/103.

yeryüzünde hâkim olmasının ilâhî sistemdeki kanunlarını zikrettiği halde müfessir bu ilkeleri imamların vasıflarına indirgemıştır. Aynı âyetlerin tefsiri bağlamında imâmların ilmî mertebelerine ve sorgulanamaz otoritelerine işaret etmiştir. İmâmlar dışında kalan diğer insanların ise bu mertebeye ulaşmalarının mümkün olmadığını ifade ederek imâmların üstünlüklerine işaret etmiştir. Tevbe 81. âyette işaret edilenler ise Allah yoluna maddi ve manevi fedakârlıktan kaçınan, Hz. Peygamberin emrine itaat etmeyip gerçek yüzlerini saklamak için çeşitli bahanelerin arkasına sığınan, vicdanlarını rahatlatmak için erdemli Müslümanlara kusur isnat eden, sözleri (dilleri) ile eylemleri arasında tezat bulunan münafıklardır. Buna rağmen müfessir bu âyetleri bir kısım kuşkulu rivâyetler vasıtasıyla Hz. Ali'nin imâmetine ve faziletine yorumlamaktadır. Tevbe 74. âyet ise münafıklardan ve onların muhtelif zamanlarda yaptıkları yıkıcı eylemlerinden, Müslümanlar arasında fitne yayma girişimlerinden, kendilerini gizlemek için yalan yeminlerin arkasına sığınmalarından bahsettiği halde müellif, bu âyeti imâmet, Hz. Peygambere suikast, münafık (münafık olduğunu iddia ettiği) olan sahâbeler gibi birçok ilgisiz olayın sebebi olarak zikretmiştir. Görüldüğü üzere Kummî, birçok yerde âyetlerin lafzî manasını ve nüzûl sebebini görmezden gelerek âyetleri mensubu olduğu mezhebin görüşleri istikametinde yorumlamıştır. Âyetlere yönelik bu yaklaşım tarzı, âyetlerin doğru bir şekilde anlaşılmasının önünde engel teşkil etmektedir.

2.1.Cemel Savaşı ile İlgili Görüşleri

Müfessir, Kur'ân'ın nüzûl süreci sona erdikten sonra Müslümanlar arasında vuku bulan bir kısım olayları âyetlerin sebeb-i nüzûlü olarak ele almıştır. Müfessir bu durumu telafi etmek için de tefsirinde, te'vili tenzilinden sonra olan âyetler şeklinde bir yöntem takip etmiştir.³⁹ Cemel savaşı ile alakalı naklettiği rivâyetleri, bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

“Fakat eğer bir antlaşma yaptıktan sonra andlarını bozar da dininizi karalamaya kalkarlarsa, o zaman, (kendi) anularına saygısı olmayan bu sadakatsizlik timsali kimselerle savaşın ki (o zaman) belki (azgınlıklarından) vazgeçerler.”⁴⁰

Kummî, bu âyetin Cemel savaşı hakkında nazil oluşunu zikretmektedir. Hz. Ali, Cemel hadisesinde, ilgili taraf ile savaşma hususunu Allah'ın âyetlerine dayanmak suretiyle gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Hz. Ali “Zehra” denen yerdeki hutbesinde Allah Resülü'nün

³⁹ Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, 1/208. Ayetler iner ama sonraki dönemde yürürlüğe girer.

⁴⁰ Tevbe 9/12. (Muhammed Esed (ö.1900-1992)) Meali.

kendisine defalarca “Ya Ali! Benden sonra sadakatsiz, mürted ve tefrika çıkaranlarla savaşacaksın” dediğini, “şimdi “ya ben Resulullah’ın emrini zayi edeceğim veya İslâm’dan sonra küfre gireceğim” şeklinde durumunu ifade etmiştir.⁴¹

Taberî’ye bu âyet, ehli kıblenin kanının akıtılmasını haram kılmaktadır. Namazı ve zekâtı farz kılmakta ve ikisinin birbirinden ayrılmayacağını ifade etmektedir.⁴² İbn Kesîr’e göre ise bu âyet, müşrikleri kınarken müminleri Allah yolunda savaşmaya teşvik etmektedir. Bu âyette vasıfları zikredilenler, geçici dünya nimetleri uğruna Allah’ın âyetlerinden yüz çevirenlerdir.⁴³ Beydâvî (ö. 685/1286) de bu âyeti, söz verdikten sonra sözlerini, yeminlerini ve bağlılıklarını bozarlarsa ve açık bir şekilde dininizi inkâr ederlerse onların ileri gelenlerini öldürün şeklinde tefsir etmiştir.⁴⁴

Âyet, Müslümanlar ile diğer din mensupları arasındaki antlaşma ve sözleşmelerin hangi esaslara göre düzenleneceğini ve bu antlaşmalara riâyet etmeyenlerle yapılacak muamelenin esaslarını tesis etmiştir. Kummî’nin, farklı inançtaki insanlara hitap eden bu âyeti Hz. Ali’nin muhaliflerine ve onların küfrüne delil olarak yorumlaması ancak mezhep taassubu ile açıklanabilir. Âyetin işaret ettiği muhatap kitlesi ile Kummî’nin delil olarak sunduğu olay arasında herhangi bir ortak yön bulunmamaktadır. Kummî’nin, mezhebî ön kabullerle konuya yaklaşması, âyetleri inzal amacına uygun olarak anlamasına engel teşkil ettiği görülmektedir.

2.2. Ali’nin Faziletleri

Hz. Ali, Müslümanların nazarında sahâbelerin en faziletlilerinden sayılmaktadır.⁴⁵ Nitekim o; daha küçük yaşta Müslüman olmuş, Hz. Peygamber’in evinde büyümüş, Hz. Peygamber’in en yakın yardımcıları arasında yer almıştır. Hicret sırasında öldürülme tehlikesini göze alıp Hz. Peygamberin yatağında yatmış ve onun güvenli şekilde hicret etmesine yardımcı olmuştur. Hz. Peygamber’in hem amcasının oğlu olması hem de damadı olması hasebiyle Ehl-i Beyt’ten kabul edilmiştir.⁴⁶ Kummî, bu vasıflarından dolayı tefsirinde Hz. Ali’nin faziletlerine geniş yer vermiştir.⁴⁷

⁴¹ Kummî, *Tefsiru’l-Kummî*, 2/404-405.

⁴² Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 14/153.

⁴³ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 4/116.

⁴⁴ Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, 3/73.

⁴⁵ Ebû Mansur Bağdâdî, *el Fark Beyne’l-Fırak*, çev. Ethem Rûhi Fırlalı (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 277.

⁴⁶ Muhammed Rıza Muzaffer, *Akaidü’l-İmâmiyye (Şîa İnançları)*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Zaman Yayınları, 1978), 55.

⁴⁷ Ayrıca Nebe Sûresi’nin 1. âyetinde geçen “Birbirlerine neyi soruyorlar” buyruğunu, Ebû Hasan er-Rıza’dan rivâyetle, Hz. Ali’nin “Allah’ın benden daha büyük bir haberi ve âyeti yoktur.” “Allah benim üstünlüğümü

1- “*Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun*”⁴⁸. Kummî bu âyetin tefsirinde “*doğrularla beraber olun*” kısmında Ali b. Ebî Talip ile beraber olun şeklinde tefsir etmektedir. Bununla birlikte o, âyette geçen “*Müminlerden bazı kimseler Allah’a verdikleri sözü yerine getirdiler, kimileri onun yolunda can verdiler, kimileri de ecellerini bekliyorlar; (vaadlerini) asla –değiştirmediler.*”⁴⁹

Âyetin yorumunda müellif, can verenden kasıt Hamza, ecellerini bekleyenlerden kasıt Ali b. Ebî Talip olduğunu söylemektedir. Ayrıca Kummî, âyette geçen “*Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun*” şeklindeki vasıflarla kastedilen Âl-i Muhammed’e mensup olanlardır⁵⁰ demektir. Diğer tefsirlerde ise ise Tevbe 119. âyette, Tebuk seferinden geri kalıp Hz. Peygamber’e herhangi bir mazeret beyan etmeyen ve bunun neticesinde çeşitli imtihanlara maruz kalan üç şahıs (Ka’b b. Malik, Hilal b. Ümeyye ve Mürâre b. Rebi’) kast edilmektedir. Bu şahısları kurtuluşa götüren hususun doğruluk ve sadakat olduğu vurgulanmaktadır.⁵¹ Görüldüğü üzere âyetin sebep-i nüzûlü ile Kummî’nin te’vil ettiği anlam arasında herhangi bir bağlantı kurmak mümkün görünmemektedir. Müfessir Kur’ân’da geçen övgü ifadelerini imâmlara ve onların tâbiilerine yorumlamıştır.

2-“*Yoksa siz, (yalnızca) hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm’ı ziyaret edip tamir etmeyi, Allah’a ve Âhiret Günü’ne iman etmek ve Allah yolunda elden gelen gayreti göstermekle eşdeğer mi tutuyorsunuz? Allah’a göre bunlar eşdeğer değildirler. Ve Allah, zalim bir toplumu doğru yola yöneltmez*”⁵²

Kummî bu âyetin Hz. Ali, Hz. Hamza (ö.3/625), Hz. Abbas (ö.32/653) ve Şeybe hakkında nazil olduğunu ifade etmektedir. Hz. Abbas’ın “Ben sizden daha faziletliyim çünkü ben hacılara ellerimle su veririm.” Şeybe’nin “Ben daha faziletliyim, ben Kâbe’nin örtüsünü ellerimle yaparım.” Hamza’nın “Ben daha faziletliyim çünkü ben Mescid-i Harâm’ın imarını ellerimle yapıyorum” dediğini nakletmektedir. Bunun üzerine Hz. Ali ise “Ben sizlerden daha faziletliyim. Çünkü ben sizden önce iman ettim, hicret ettim, cihad ettim ve ben Allah

önceki ümmetlere dillerinin farklılığına rağmen takdim etmiştir fakat onlar benim üstünlüğümü idrak edememişlerdir” şeklinde tefsir ettiğini belirtmektedir. Kummî, *Tefsiru’l-Kummî*, 3/1126.

⁴⁸ Tevbe, 9/119.

⁴⁹ Ahzap,33/23

⁵⁰ Kummî, *Tefsiru’l-Kummî*,2/438.

⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azim*, 4/230; Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzil ve Esrârü’t-Te’vil*, 3/101.

⁵² Tevbe, 9/19.

Resulü'nün hükmüne razı oldum" dediğini aktarmaktadır.⁵³ Kummî'ye göre bu âyet Hz. Ali hakkında nazil olmuştur ve devamındaki âyetler de onun vasıflarını zikretmektedir.⁵⁴

Taberî; hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ı imar etmeyi Allah'a ve ahiret gününe iman etmek gibi mi değerlendiriyorsunuz?⁵⁵ demektedir ve imâmet konusuna değinmemektedir. İmâmet konusu ile doğrudan ilişkili olduğundan dolayı Kummî, tefsirinin birçok yerinde Hz. Ali'nin faziletiyle alakalı nakillere ve tevellere yer vermektedir. Müfessirin her olayı bir şekilde Hz. Ali ile ilişkilendirmesinin asıl gayesi imâmet ve hilafet vazifesinin onun hakkı olduğunu ispatlamaya dönük bir çaba olduğu söylenebilir.

3- "De ki: "Durmadan bir şeyler yapın; yaptıklarınızı Allah da, peygamberi de müminler de görecektir. Sonunda gizliyi de açığı da bilen huzuruna çıkarılacaksınız ve O size yapmış olduklarınızı haber verecektir"⁵⁶

Kummî, bu âyetin tefsiri bağlamında insanların amellerinin her sabah Hz. Peygamber'e sunulduğunu, dolayısıyla kötü amel sahibi kişilerin utanması ve sakınması gerektiğini nakletmektedir. Devamında ölen insanların kabre konulduktan sonra amellerinin Hz. Peygamber'e ve Hz. Ali'ye sunulduğunu ifade etmektedir.⁵⁷

İbn Kesîr'in, Mücahit'ten (ö. 103/721) naklettiğine göre ise bu âyette işaret edilen hakikatler, Allah'ın emirlerine muhalif olanlara ve onun emirlerine karşı gelenlere bir azaptır. Bunun kıyamette gerçekleşmesi ile ilgili olarak herhangi bir şüphe ve tereddüt söz konusu değildir.⁵⁸ Beyzâvî ise dilediğiniz gibi davranın, yaptığınız davranışların hayır ve şer olanlarının tamamından Allah haberdardır ve onları size gösterecektir. Neticede görünen ve görünmeyen âlemin sahibi olan Allah'a döndürüleceksiniz.⁵⁹

Âyet, Allah'ın insan davranışlarını kaydetmedeki mutlak hâkimiyetini vurgulamakta, insanların yaptığı ve yapacağı tüm eylemlerde bu şuurda olmalarını tembihlemektedir. Neticede hesap günü insanların yapıp ettikleriyle yüzleşeceklerini ve buna göre karşılık

⁵³ Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, 2/407.

⁵⁴ "İman eden ve hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla her türlü çabayı gösterenler, Allah nezdinde daha yüce bir makama sahiptirler: İşte onlar başarının gerçek sahibidirler.- Rableri onları yüce katından bir rahmetle, rıza'ya Bârî ile ve kendilerini içerisinde kesintisiz her tür nimetin beklediği cennetlerle müjdeler.- Onlar orada ebedî kalacaklar; çünkü katında yüce ödül (ler) bulunan yalnızca Allah'tır. (Tevbe, 9/20-22); Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, 2/ 407)

⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 11/199; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, 3/75.

⁵⁶ Tevbe 9/105.

⁵⁷ Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, 2/434-435.

⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 4/209.

⁵⁹ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, 3/97.

göreceklerini hatırlatmaktadır. Kummî ise, âyeti tamamen sübjektif bir yaklaşım tarzıyla ele alarak ona gerçek anlamı dışında farklı bir anlam yüklemiştir.

Âyetleri değerlendirirken müellifin; nüzûl şartlarına, âyetlerin lafzî manasına riâyet etmediği anlaşıldığı gibi objektif ilmî kıstasları da göz önünde bulundurmadığı görülmektedir. Bu yaklaşım, müellifin öznel değerlendirmeler yapmasına neden olmuş, neticede delilsiz te'vil ve yorumların yapılmasına yol açmıştır.

2.3. Hicret Hakkındaki Görüşleri

Hicret kelimesi Sözlükte “terk etmek, ayrılmak ve ilgisini kesmek” anlamına gelen hicr (الهجران) masdarından isim olan hicret “kişinin herhangi bir şeyden bedenen, kalben veya lisânen ayrılıp uzaklaşması” demektir.⁶⁰ Ancak bu kelime daha çok bir yerin terkedilerek başka bir yere göç edilmesi” anlamında kullanılır. Özelde ise Hz. Peygamber’in ve Mekkeli Müslümanların Medine’ye göçünü ifade eder.⁶¹

Hz. Peygamber’in hicret yolculuğu âyette “*Siz Peygamber’e yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına “Tasalanma! Allah bizimle beraberdir”* diyordu⁶² şeklinde geçmektedir. Kummî babasından rivâyetle bildirdiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) hicret esnasında mağarada iken Hz. Ebû Bekir’e dedi ki; Ca’fer’in gemisini denizde yüzerken Ensar’ı evlerinin balkonlarında diz çökmüş vaziyette görüyorum Ebû Bekir, onları görüyor musun? Resulullah (s.a.s.) evet. Bunun üzerine bana da göster ya Resulullah (s.a.s.). Hz. Peygamber, elleriyle iki gözünü mesh edince o da gördü. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir kendi içinden ben şimdi senin sihirbaz olduğuna inandım. Hz. Peygamber ona sen Sıddık’sın dedi.⁶³ İşte bu duruma şu âyet-i kerime işaret etmektedir. *وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ* “Allah inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. Allah’ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.”⁶⁴

Âyet-i kerimede müşriklerin Hz. Peygamber’i hapsedme, sürgüne gönderme veya öldürmeye niyetlendikleri vakit arkadaşları Ebû Bekir ile Sevr mağarasına sığındıklarını, Allah’ın, Peygamber’ine yardım etmesini, onu korumasını konu edinmektedir.⁶⁵ Allah’ın

⁶⁰ Ragıp İsfahânî, *Müfredâtu Elfazi'l-Kur'an*, çev. Türker Yusuf (İstanbul: Pınar Yayınları, 2007), 1500.

⁶¹ Önkal, Amet. “Hicret” (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/458-562.

⁶² Tevbe, 9/40.

⁶³ Şeklindeki bu ifadeden kasıt kınama veya azarlama olduğu söylenebilir. Kummî, *Tefsiru'l-Kummî*, 2/ 414-415.

⁶⁴ Tevbe 9/40.

⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 4/154.

farklı zamanlarda ve farklı şekillerde Peygamber’ini desteklemesini ifade etmektedir.⁶⁶ Hicret esnasında Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir arasında geçen diyalogun vahye yansımaları göstermektedir. Düşmanın ayak seslerinin işitildiği korku, endişe ve panik halinde bulunan ikisi arasındaki konuşmayı bildirmektedir.⁶⁷

Âyet hicret esnasında meydana gelen gelişmeleri haber verdiği halde müellif âyetin tefsirinde konuyu Hz. Ebû Bekir’in Hz. Peygamber’e söylediği iddia edilen bir ifadeye yer vermiştir. Önceki kısımlarda Hz. Ömer’in Hz. Peygamber’e sihirbaz dediğini, bu kısımda ise aynı ifadenin Hz. Ebû Bekir tarafından Hz. Peygamber’e yöneltildiğini görmekteyiz. Aynı şekilde müellif, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer için münafık yakıştırmasında bulunmuştu. Müellif önyargılı yaklaşımının bir sonucu olarak âyette geçen Hz. Ebû Bekir ile ilgili olarak övgü ifadeleri, mezhep taassubu sebebiyle Kummî tarafından görülmemektedir. Müellif konuyu âyetin anlatmak istediği amacın dışında ilgisiz bir konu ekseninde değerlendirmiştir.

2.4. Hz. Ali’ye Bağlı Olanlar Hakkındaki Görüşleri

Müellif, sahâbeleri iki kısımda ele almaktadır: Hz. Ali’ye bağlı olanlar ve bunun dışında kalanlar. Âyet-i kerimede “*Muhâcirlerin ve Ensar’ın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O’ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur*”⁶⁸ buyurulmaktadır. Kummî’ye göre bu âyette işaret edilenlerden kasıt, Ebû Zer el-Gıfârî (ö.32/653) ve arkadaşlarıdır. Bunlar, Ali’nin velâyeti konusunda sabit kalanlar olup Mikdad (ö.33/653), Selman (ö.36/656-?), Ammar (ö.37/657) ve kendisine inanıp onu tasdik edenlerdir. Âyette sıfatları zikredilenler de bunlardır.⁶⁹

Taberî bu âyetin Allah ve Resülû’ne ilk iman edenleri, kavimlerinden ve aşiretlerinden hicret edenleri, evlerini ve vatanlarını terk edenleri ifade ettiğini belirtmektedir.⁷⁰ Âlûsî de bu âyetin; Allah Resülû’ne düşmanları karşısında yardım edenleri, faziletli Müslümanların önde gelenleri, iki kibleye dönük namaz kılanları, Bedir ehlinde olanları, Rıdvan bey’atına iştirak edenleri, hicretten önce Müslüman olanlar gibi farklı zaman ve zeminlerde fedakârlık yapan

⁶⁶ Şahabuddin Muhammed b. Abdullah el-Hüseyini Âlûsî, *El Meâni fî Tefsiri’l-Kur’âni’l-Azim ve’s-Seba’l-Mesânî*, thk. Ali Abdulbari Atiyye (Beirut, 1415), 5/287.

⁶⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 14/257-258.

⁶⁸ Tevbe, 9/100.

⁶⁹ Kummî, *Tefsiru’l-Kummî*, 2/433.

⁷⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 14/434.

ilk Müslümanları konu edindiğini bildirmektedir.⁷¹ İbn Abbas (ö. 68/687-88) ise bu âyette zikredilenlerin ilk hicret edenler olduğunu dile getirmektedir.⁷²

Âyet, ilk Müslümanların Allah'a ve Resulüne bağlılıklarını fiili olarak ortaya koyduğunu, bu davranışlarının ilahî övgüye mazhar olduğunu ve ilahî ikramlarla mükâfatlandırılacağını müjdelemektedir. Kummî ise Kur'an'da övgü ifade eden tüm eylemleri Hz. Ali'ye ve onun arkadaşlarının faziletine yorumlamıştır. Müfessirin, âyetlerin evrensel mesajlarını mezhebin dar kalıpları içerisine sıkıştırdığı görülmektedir. Bu bakış açısı Kur'an'ın evrensel mesajlarının anlaşılmasını sınırlandırmaktadır.

SONUÇ

Kummî tefsiri; mezhep tefsirleri içerisinde mütalaa edilen Şîa'nın klasik Ahbârî tefsirleri kategorisinde yer alan ve aynı zamanda mezhep içerisinde muteber kabul edilen tefsirlerden birisidir. Kummî, âyetleri kendi mezhep düşüncesi istikametinde yorumlarken tefsir usûlünde bir müfessirin bilmesi ve takip etmesi gereken birçok usûlü ihlal etmiştir. Âyetlerin nüzûl sebebini ve muhatap kitlesinin yaşadığı ortamı dikkate almamıştır. Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin imâmetini ispatlamak için âyetleri zorlama te'villere tabi tutmuştur. Âyetlerin kast ettiği anlam ile müfessirin âyetlerden anlamak istediği arasında ciddi bir uçurum vardır. Müfessir, âyetlerin lafız-mana ilişkisine de dikkat etmemiştir. Pek çok yerde keyfi yorumlara yer vermiştir. Ele aldığı tüm konuların imâmet konusunu takviye edici mahiyette yan konular olduğu söylenebilir. Zikredilen hususların tamamını Hz. Ali'nin imâmetine ve hilafetine destek olacak konulardan seçmiştir. Aynı şekilde müellif, Hz. Ali'nin muhalifleri olarak isimlendirdiği şahsiyetleri yermek için âyetleri bir araç olarak kullanmaktan çekinmemiştir.

Kummî, mezhep içerisindeki rivâyetleri teslimiyetçi bir yaklaşım ile ele almıştır. Bu anlayışın bir yansıması olarak âyetleri rivâyetler istikametinde yorumlamıştır. Müellifin bu mezhep taassubu, bazen Allah'ın sıfatlarını Hz. Peygamber ve Hz. Ali için kullanabilecek kadar ileri safhaya taşıdığı görülmektedir. Müfessir nezdinde Kur'an, insanlığa indirilmiş bir hidâyet rehberi olmaktan ziyade adeta Şîa mezhebinin esaslarını ikame etmek için indirilmiş bir kitap mesabesinde. Neticede müellifin, mensup olduğu mezhebin görüşlerini ispatlamak ve karşı olduğu mezheplerin görüşlerini çürütmek için Kur'an-ı Kerim'i bir araç olarak kullanmaktan imtina etmediği görülmektedir.

⁷¹ Âlûsî, *El Meâni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seba'l-Mesânî*, 6/8.

⁷² Âlûsî, *El Meâni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seba'l-Mesânî*, 14/14.

Tefsir ilmî, Kur'ân âyetlerinin anlam ve amacının izah edilmesi faaliyeti olarak ifade edilebilir. Bu faaliyeti icra eden şahsiyetlerin her zaman objektif ölçütlere göre âyetleri değerlendirdikleri söylenemez. Tefsir çalışması esnasında müfessirin tarafsızlığını etkileyen birçok unsur vardır bunların en önemlilerinden biri de müfessirin bir mezhebe mensup olmasıdır. Bu durum müntesibi olduğu mezhebin fikri temelleri müfessirin düşünce dünyasını şekillendirmektedir. Nitekim bu çalışmada, Şîa mezhebine mensup Kummî'nin, Tevbe Sûresindeki âyetlerdeki yorumlarını bu yönüyle ele almaya ve mezhep mensubiyetinin âyet tefsirlerine-te'villerine nasıl yansıdığını göstermeye görmeye çalıştık. Netice itibariyle, tefsir çalışmasında bulunacak kimselerin, müfessirlerin âyetlere mezhep çizgisi istikametinde(?) anlam verebileceğini göz önünde bulundurmaları gerekir.

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Şahabuddin Muhammed b. Abdullah el-Hüseynî. *El Meâni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seba'l-Mesânî*. thk. Ali Abdulbari Atiyye. Beyrut: 1415.
- Bağdâdî, Ebû Mansur. *el Fark Beyne'l-Fırak*. çev. Ethem Rûhi Fığlalı. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Beyzâvî, Nasreddin Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi. *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Merâşî. Beyrut: Daru'l İhyai et-Turasi'l-Arabî, 1.Baskı 1418.
- Elmalı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Emir Basın Yayın, 1996.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen b. İsmail b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-. *Makâlatü'l- İslâmiyyîn*. thk. Ahmed Cad. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2009.
- Hillî, İbn Mutahhar el-. *Yevmu'l-Haşr fi Şerh el-Bab el-Hadî 'Aşer*. thk. Muhsin es-Sadr er-Rıdvânî. Kum: Hayaban Hadretî, 1409.
- Hilli, İbnu'l-Muttahhar Hasan b. Yusuf. *Nehcu'l-Hak*. Kum: Dâru'l- Hicre, 1414.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fadl İsmail b. Amr. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*. thk. Sami b. Muhammed Selame. y.y.: y.y., 1420.
- İbnu'n-Nedim, Ebu'l Ferec Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. thk. Ramazan İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1997.
- İhsan Emin. *et-Tefsir bi'l-Me'sûr ve Tatviruhu İnde Şiati'l-İmâmiyye*. Beyrut: Dâru'l-Hadiy., 2000.
- İrfan Abdulhamid. *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*. çev. Saim Yeprem. İstanbul: Marifet Yayınları, 1983.
- İsfahânî, Ragıp. *Müfredâtu Elfazi'l-Kur'ân*. çev. Türker Yusuf. İstanbul: Pınar Yayınları, 2007.
- Kummî, Ali b. İbrahim. *Tefsiru'l-Kummî*. Kum: Müessesetu İmam Mehdi, 1.Baskı., 1435.
- Kummî, Hasan b. Musa-el-Kummî ve Sa'd b. Abdullah en-Nevbahtî ve-. *Şiî Fırkalar*. çev. Hasan vd Onat. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- Kummî, Şeyh Abbas. *el Kunye ve'l-Elkab*. Tahran: Mektebet'u-Sadr, trs.

Macel Bazın. “Kum”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 361-362. Ankara, 2002.

Marifet, Muhammed Hadi. *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*. 2 Cilt. Meşhed: Danişgahî Ulumi'l İslâmiyetî Radva Kütühane'ı Mîlî İnan, 2004.

Muzaffer, Muhammed Rıza. *Akaidü'l-İmâmiyye (Şîa İnançları)*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Zaman Yayınları, 1978.

Necaşi, Şeyh Ebû el Abbas Ahmed b. Ali en-. *Rical en-Necaşi*. thk. el Huccetu'l-Seyyid Musa el-Şibirî ez-Zencani. Kum: el-Mussesetü'l-Neşru'l-İslâmî, 1418.

Önkal, Amet. “Hicret”. 17/458-462. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin et-Teymi er. *Mefatihü'l Gayb*. Beyrut: Dâru'l İhyâ'i-t-Turasi'l-Arabî, 1420.

Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed eş-. *el-Milel ve'n-Nihal*. thk. Ahmed Fehmi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. y.y.: Muesesetu'r-Risale, 2000.

Zehebi, Muhammed Hüseyin ez-. *et Tefsir ve'l-Müfessirun*. Kahire: Mektebetu'l-Vehbe., trs.